

(Aralık / December 2023) Sayı 7 | e-ISSN: 2980-2407

Muammer CENGİZ, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tasavvuf Tarihi Yazıcılığı (1910-1933)
Ankara: İlâhiyât Yay., 2023, 339 sayfa

Hafıza SEMİZOĞLU

<https://orcid.org/0000-0002-2042-1596>
hafizesemizoglu76@gmail.com

Ondokuz Mayıs Üniversitesi | <https://ror.org/028k5qw24>
Yüksek Lisans Öğrencisi, İlahiyat Fakültesi, Tasavvuf, Samsun, Türkiye
Master Student, Ondokuz Mayıs University, Faculty of Theology, Department of Sufism, Samsun, Türkiye

Atıf | Cites As

Semizoglu, Hafıza. "Muammer Cengiz, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tasavvuf Tarihi Yazıcılığı (1910-1933)".
Burdur İlahiyat Dergisi 7 (Aralık 2023), 182-184.
<https://doi.org/10.59932/burdurilahiyat.1366355>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü/Article Types	: Kitap İncelemesi / Book Review
Geliş Tarihi/Received	: 25 Eylül/September 2023
Kabul Tarihi/Accepted	: 30 Kasım/November 2023
Yayın Tarihi/Published	: 28 Aralık/December 2023

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. Hafıza SEMİZOĞLU.

Çıkar Çatışması/Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The author(s) has no conflict of interest to declare.

Finansman/Grant Support: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır. / The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Etik Bildirim/Complaints: ifd@mehmetakif.edu.tr

Telif Hakkı & Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır. / Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

**Muammer CENGİZ, *Sufi History Writing from the Ottoman Empire to the Republic (1910-1933)*,
Divinity Publications., Ankara, 2023, 339 p.**

Abstract

Sufis say that Sufism is a science of state. We can say that it is difficult to write about this science of state, which includes personal experience, in every period. Because we encounter debates about whether it should be written by a Sufi who has experienced Sufi writing or by being evaluated from outside. However, which texts will be accepted as Sufi works are among the main problems. As a matter of fact, within the framework of these problems, the innovations made during the Ottoman modernization period also had an impact on Sufi texts. The work we will try to introduce talks about the writing of the "new history of Sufism" in the period covering the first periods of the late Ottoman Republic. The work of the author, who evaluates the subject, scope and literature in the Introduction part of the study, consists of three parts. In the first chapter, he takes into account the effects of Ottoman modernization on Sufi historiography and conveys the problems during the period and new practices that differ from the classical period. In the second part, taking into account the chronological order, it introduces the basic texts of Sufi historiography through the books, articles and treatises of authors who were related to Sufism during the Ottoman modernization period. In the last chapter, it deals with general issues such as the origin and etymology of Sufism, its subject, method, purpose and search for legitimacy, through the views of the authors of the period, by carrying it to the Ottoman modernization period. The author concludes his work by examining the innovations and changes in Sufi historiography during the Ottoman modernization period with the period he limits. In this study, it is aimed to introduce the work titled *Sufi Historical Writing from the Ottoman Empire to the Republic (1910-1933)*, which consists of an Introduction, Three Chapters and a Conclusion. Within the framework of this purpose, the work will be analyzed and its contribution to the literature will be evaluated.

Keywords: Sufism, Ottoman, Republic, Modernization, Writing.

**Muammer CENGİZ, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tasavvuf Tarihi Yazıcılığı (1910-1933)*, İlâhiyât
Yay., Ankara, 2023, 339 s.**

Öz

Sûfiler tasavvufun bir hâl ilmi olduğunu söyler. Bizzat tecrübeyi ihtivâ eden bu hâl ilminin yazılmasının her dönemde zor olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü tasavvuf metni yazıcılığını tecrübe eden sûfi tarafından mı yoksa dışarıdan değerlendirilerek mi yazılmalı tartışmaları karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber hangi metinler tasavvuf eserleri içinde kabul edileceği başlıca sorunlar arasında yer alır. Nitekim bu problemler çerçevesinde Osmanlı modernleşme döneminde yapılan yenilikler tasavvuf metinleri üzerinde de etkisini göstermiştir. Tanıtmaya çalışacağımız eser Osmanlı'nın son Cumhuriyet'in ilk dönemlerini kapsayan süreçte "yeni tasavvuf tarihi" yazıcılığından bahseder. Çalışmanın Giriş kısmında konusu, kapsamı ve literatür değerlendirmesini yapan yazarın eseri üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı modernleşmesinin tasavvuf tarihi yazıcılığına etkilerini dikkate alarak dönem içindeki problemleri, klasik dönemden ayrılan yeni uygulamaları aktarır. İkinci bölümde kronolojik düzeni dikkate alarak Osmanlı modernleşme döneminde tasavvuf ile irtibatlı olan müelliflerin kitap, makale ve risaleleri üzerinden tasavvuf tarihi yazıcılığının temel metinlerini takdim eder. Son bölümde ise tasavvufun menşei ve etimolojisi, konusu, yöntemi, maksadı ve meşrûyet arayışı gibi genel meseleleri Osmanlı modernleşme dönemine taşıyarak dönemin müelliflerinin görüşleri üzerinden ele almaktadır. Yazar eserini Osmanlı modernleşme döneminde tasavvuf tarihi yazıcılığında yaşanan yenilik ve değişimleri sınırlandırdığı dönem ile inceleyerek sonuçlandırır. Bu çalışmada, Giriş, Üç Bölüm ve Sonuç'tan oluşan *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tasavvuf Tarihi Yazıcılığı (1910-1933)* adlı eserin tanıtılması amaçlanmıştır. Bu amaç çerçevesinde eserin tahlili yapılarak literatüre katkısı değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Osmanlı, Cumhuriyet, Modernleşme, Yazıcılık.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş döneminde birtakım ıslahat çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir. Bu ıslahatlar askerî ve siyâsî alanla sınırlı olmayıp dinî hayat ve düşünce üzerinde de akislerini göstermiştir. Nitekim medrese ve tekke etrafında yaşanan ıslahat girişimleri İslâmî ilimlerden tasavvuf metinlerinin yazılmasında da etkili olmuştur. Bu bağlamda "yeni tasavvuf tarihi" yazıcılığı girişimlerini yaşanan bu büyük gelişmeler ekseninde okumak gerekir. Fakat aynı zamanda tasavvuf tarihi yazıcılığının klasik dönemden bugüne geleneksel kalıplar ile beraber değerlendirildiğini söylememiz mümkündür. Dolayısı ile tasavvuf tarihi yazıcılığının bir yandan geçmişle diğer yandan içinde bulunulan zamanla güçlü irtibatları bulunmaktadır. İncelenen eserde tasavvuf tarihi yazıcılığının klasik zamanlarda ortaya çıkardığı birikim göz ardı edilmeksizin Osmanlı modernleşme dönemi belirli bir tarihsel sınırlama üzerinden (1910-1933) ele alınmaktadır.

Tanıtmaya çalışacağımız eserde yazar Osmanlı'nın son Cumhuriyet'in ilk yıllarında modern döneme geçiş sürecinin tasavvuf tarihi yazıcılığına etkilerinden bahseder. Bu dönemde tasavvuf tarihi metinlerinde değişen, gelişen ve yeni eklenen konuları ve problemleri anlatmaktadır. Müellif döneme özgü tasavvuf tarihi yazımını ilgili tarihsel süreçteki birbirinden farklı metinler ve müellifler etrafında

Muammer CENGİZ, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tasavvuf Tarihi Yazıcılığı (1910-1933), İlahiyat Yay.

irdelemektedir. Nitekim yazarın çalışmasını tek bir metin yahut müellif üzerinden değerlendirmesi genel olarak dönemin problemini yansıtmakta yetersiz kalabilirdi. Dolayısı ile çalışmaya kaynaklık eden kitap, risale ve makalelerin çeşitliliği dikkate alındığında tasavvuf tarihi yazıcılığı açısından dönemin temsil gücü yüksek bir anlatısının ortaya konulmaya çalışıldığını söylemek mümkündür.

Yazar Hacı Reşid Paşa (1858/1918), Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi (1865/1914), İsmail Hakkı İzmirli (1869/1946), Şeyh Hüseyin Sadeddin (Nüzhet Ergun) (1899/1946), Abdülhakim Arvâsi (1865/1943), Muhammed Nûreddin Erzurûmî (1853/1924'ten sonra), Sâdık Vicdânî (1866/1939), Mehmed Ali Aynî (1869/1945) ve Hilmi Ziya Ülken'i (1901/1974) tasavvuf tarihi yazıcılığı açısından dönemin öne çıkan müellifleri olarak takdim eder. (s. 93) Cengiz, bu müelliflerin müderris/muallim, âlim/aydın, bürokrat, edebiyatçı, hukukçu, şair, mutasavvıf, şeyh, tarihçi ve felsefeci kimliklerinin haliyle metinlerine aksettüğinden ve böylece muhtelif perspektiflerin ortaya çıkardığı bir zenginliğin ortaya çıktığından söz eder. (s. 318)

Yazar eserin "Giriş" kısmından sonra **Birinci Bölüm**'ünde yöntem, **İkinci Bölüm**'ünde literatür, **Üçüncü Bölüm**'ünde ise muhtevâyaya odaklanacağını kaydeder. (s. 29)

Kitabın **Birinci Bölüm**'ünde "Osmanlı Modernleşmesinin Tasavvuf Tarihi Yazıcılığına Etkileri'nden" bahseden yazar, tasavvuf tarihi yazıcılarının meşreb, meslek ve ideolojik çizgilerinin farklı oluşlarına dikkat çeker. Tasavvuf tarihi yazımının sûfi geleneğinin içinden gelen ve onu benimseyen müellifler tarafında mı yoksa tasavvuf ehli yazarlarca mı yazılmalıdır problemi dönem içinde yaşanan tartışmalar ekseninde değerlendirilir. Bu problemi geleneksel ve modern olan iki farklı kanatta yer alan Fuad Köprülü (ö. 1966), Süleyman Nazif (ö. 1927), Seyyid Nesib (ö. 1925) ve Mehmet Ali Aynî (ö. 1945) gibi müelliflerin görüşleri üzerinden değerlendirir. Süleyman Nazif ile Seyyid Nesib Efendi Osmanlı geleneksel tasavvuf yazarlığı kanadında yer alırken, Köprülü ve Mehmet Ali Aynî gibi isimler diğer kanatta modern tarih usûllerini benimseyen yazarlar arasındadır. Yazar tasavvuf tarihi yazmanın imkân, kapsam ve keyfiyetini bu müellifler ve makaleleri çerçevesinde karşılaştırmaktadır. Nitekim Köprülü'nün Seyyid Nesib Efendi'ye veya Süleyman Nazif'in Köprülü'ye karşı eleştirileri tasavvuf tarihi yazıcılığı etrafında yaşanan bereketli tartışmaların var olduğunu göstermektedir. Yazar tasavvuf tarihi yazımı konusunda cereyan eden tartışmaları taraf tutan bir yaklaşımı benimsemeyen tasvir etmektedir. Bu meyanda tasavvuf tarihinin her döneminde ortaya atılan nesnellik ve öznellik, sünnilik ve heterodoksi yaklaşımlarını da karşılaştırarak dönemin müelliflerinin görüşlerini belirtmekte ve bu teklifleri tarih yazımı bağlamında bir imkân alanı olarak değerlendirmek gerektiğine işaret etmektedir. (s. 53-68)

Müellif eserde dönemde ortaya çıkan yeni ve genel tasavvuf tarihi yazımına etkiye bulunan dâhili ve hârici etkenleri bir arada vermeye çalışır. Daha açık bir ifadeyle ortaya çıkan yeni tarih yazımında gerek siyâsî otoritenin tasavvuf ve tarikatlar üzerindeki denetimini gerekse tasavvuf eğitiminin tekkenin dışında yeni bir mecrada mektepte hayatîyet bulmasını söz konusu tesirler bağlamında analiz eder. Zira yazara göre tasavvuf tarihi yazımında tekipleşmeye ve standartlaşmaya gidilme arayışları tasavvuf ve tarikatlar dünyasına devletin müdahalesi ile irtibatlı olarak değerlendirilmektedir.

İkinci Bölüm'de Osmanlı modernleşme dönemi yazarlarından ve metinlerinden detaylıca bahsedildiği görülmektedir. Yazar bu bölümde önemli gördüğü müelliflerin eserleri ile konuyu izah etmeye çalışır. Bu bağlamda Hacı Reşid Paşa'nın *İlm-i Tasavvuf ile Silsile-i Turuk-ı Aliyye* ve *Dîn-i Mübîn-i İslâm*, Filibeli'nin, "*Safâhât-ı Tasavvuf ve Mesâlik-i Müfrit*", İzmirli'nin *İslâm Felsefesi Tarihi*, Şeyh Hüseyin Sadeddin'in *İlmi Tasavvuf*, Abdülhakim Arvâsi'nin *er-Riyâzü't-Tasavvufiyye*, Muhammed Nûreddin Erzurûmî'nin *İlm-i Tasavvuf: Tehzîbü't-tasavvuf mine'l-ilhâdi ve't-taassüf*, Sâdık Vicdânî'nin "*Tomar-ı Turuk-ı Aliyye, Kâdiriyye Silsilenâmesi: Sûfi ve Tasavvuf*", Mehmed Ali Aynî'nin *Tasavvuf Tarihi*, Hilmi Ziyâ Ülken'in *Türk Tefekkür Tarihi* gibi kitap ve makalelerinden

istifade etmektedir. Yazarın tasavvuf tarihi etrafında aynı konulara farklı müelliflerin nasıl yaklaştığını göstermesi açısından müracaat ettiği isim ve eserlerin çeşitliliği dikkat çekici sonuçlar ortaya çıkarmaktadır.

Çalışmanın biyografik ve bibliyografik ağırlıklı kısmını teşkil eden bu bölümde yazar sözü edilen müellifleri bir tasavvuf tarihi yazarı olarak, metinleri ise bir tasavvuf tarihi metni olarak etraflıca tanıtır. Dolayısı ile çalışmanın bu kısmında son dönem tasavvuf tarihi yazımının ayrıntılı bir dökümü ve tasvirini ile karşılaşılır. Müellifleri ve eserleri tanıtırken yazarın benimsediği standart anlatım biçimi ilgili tarih yazım biçimlerini ve müelliflerinin benzeşen ve farklılaşın noktalarını takip edebilmeye olanak tanır.

Eserin **Üçüncü Bölüm**'ü "Osmanlı Modernleşme Dönemi Genel Tasavvuf Tarihlerinin Temel Meseleleri" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm tasavvuf tarihi metinlerinin ortak konularının mukayese edildiği kısımdır. Yazar bu konuları ikinci bölümde geçen dokuz müellifin görüşleri çerçevesinde inceler. Klasik dönemde karşılaştığımız tasavvuf tarihi tasnifi, tasavvufun menşei, etimolojik kökeni, konusu, yöntemi ve tedvini gibi problemleri yakın döneme taşır. Geçmişte tartışılan bu meselelerin Osmanlı modernleşme dönemindeki değişimini, gelişimini ve niçin yeniden gündeme geldiklerini örnek metinler üzerinden aktarır. Nitekim bu incelemeler neticesinde dönemin tasavvuf tarihi yazımının ana hatları ve taşıdığı duyarlılıklar konusu netleşmektedir. Tasavvuf tarihi içinde temel problemleri diyebileceğimiz şeriat-hakikat, ma'rifet-keşf, tevekkül-kesb, vücüd-şühûd, ortodoksi-heterodoksi gibi önemli konuları işleyen müellif yargılayıcı ve savunmacı dilden kaçınarak yeni ve genel tasavvuf tarihi yazıcılığını şeffaf bir biçimde okuyucularına resmeder.

Sonuç Bölümü'nde yazar Osmanlı modernleşme sürecinde tasavvuf tarihi yazımında bir "yenilik" arayışına gidildiğinden bahseder. Bu çerçevede tasavvuf tarihi yazımının değişen ve değişmeyen yönlerini vurgulayan yazar (s. 313) tasavvuf tarihi denemeleri olarak nitelenebilecek dönem metinlerinin bugün için de hâlâ bir takım imkânlar taşıdıklarına işaret etmektedir. Bu açıdan eser Osmanlı'nın geç Cumhuriyet'in ise erken dönemi tasavvuf araştırmaları için olduğu kadar dinî ilimlerin yeniden yazımı problemi açısından da yol gösterici ve kaynak değeri taşımaktadır.

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Tasavvuf Tarihi Yazıcılığı (1910-1933) isimli bu çalışma alana katkı sağlayan nitelikte bir çalışma olmakla birlikte dil ve anlatım olarak zaman zaman iktibas edilen metinlerin yoğunluğunun anlaşılmayı güçleştiren bir etken olduğuna işaret etmemiz gerekir. Bu alanda bundan sonra yapılacak çalışmalar açısından ise 1910-1933 öncesi ve sonrası tarihsel kesitlerin anlamlı dönemler-metinler-kişiler-kurumlar üzerinden çalışılması daha geniş ölçekli bir düzlemde tasavvuf tarihi yazımının nasıl cereyan ettiğini görmemizi sağlayacaktır.